

לקראת 27 בינואר
יום הזיכרון
הבין-לאומי
להנצחת
קרבנות השואה

הצעה לשיעור לשעת מחנך

ירושלים
התשס"ו - 2006

משרד החינוך התרבות והספורט
המזכירות הפדגוגית • אגף המפמ"רים • הפיקוח על הוראת ההיסטוריה
מינהל החינוך הדתי • הפיקוח על ההיסטוריה

יד ושם • בית הספר המרכזי להוראת השואה

מורים ומחנכים,

לפניכם הצעה לשיעור חינוך לקראת יום 27 בינואר, יום הזיכרון הבינלאומי להנצחת קרבנות השואה. השיעור בנוי מדיונים במליאה ומעבודה בקבוצות. מטרת השיעור היא להתחקות על משמעות החלטת האו"ם שיום 27 בינואר יהיה יום הזיכרון הבינלאומי להנצחת קרבנות השואה ולהעלות לדיון את השאלה מה על האדם בחברה המודרנית ללמוד מהשואה.

בסיכום בעמ' 8, תמצאו הרחבות והסברים על נושאים בשיעור.

הלך השיעור

פתיחה במליאה

בעת האחרונה חל מפנה חשוב בזיכרון השואה, והאו"ם נתן לכך ביטוי. כיצד?

האם ישנו יום הזיכרון הבינלאומי להנצחת קרבנות השואה?

עצרת האו"ם החליטה שיום 27 בינואר יהיה יום זיכרון בינלאומי להנצחת קרבנות השואה. החלטת האו"ם מעידה כי השפעת השואה לא פחתה ולא התעמעמה גם בחלוף שישים שנה. העולם עדיין מחפש את הדרך לזכור את הטרagedיה האנושית ואת קרבנותיה ולהבטיח שהשמדת עם שוב לא תוכל להתרחש.

מהו יום זיכרון בינלאומי לשואה? מה נותן ליום זיכרון כזה את המשמעות שלו? במה הדבר מחייב את מדינות העולם? מה יצטרכו לעשות המדינות כדי לקיים בכל שנה יום כזה? כיצד ייעשה היום הזה ליום חשוב? במה הוא מחייב את מדינת ישראל? האם יש הבדל בין המחייב ביום הזה את מדינת ישראל לבין המחייב ביום הזה את מדינות העולם האחרות?

במדינת ישראל אנו מציינים את יום הזיכרון לשואה ולגבורה בכ"ז בניסן. מדוע נבחר יום זה? האם יום זה מתאים להיות גם יום זיכרון בינלאומי? אילו שיקולים צריכים להנחות בבחירת יום לזיכרון בינלאומי לשואה?

למורה:

ב־1959 חוקקה הכנסת את חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה, ובו נכתב
לאמור:

"כ"ז בניסן הוא יום הזיכרון לשואה ולגבורה, מוקדש,
מדי שנה בשנה, להתיחדות עם זכר השואה שהמיטו הנאצים
ועוזריהם על העם היהודי ועם זכר מעשי הגבורה ומעשי
המרד בימים ההם [...]"

התאריך כ"ז בניסן נבחר לאחר דיונים בכנסת בשאלה מה צריך לסמל
התאריך של יום הזיכרון ואם יש להצמידו ליום אבל ותענית קיים או לייחד
לו יום נפרד. בסופו של דבר נבחר כ"ז בניסן משום שהוא מסמל את מרד גטו
ורשה.

מדוע נבחר האו"ם את יום 27 בינואר? מה קרה ביום זה? 27 בינואר הוא היום שבו נכנס הצבא
האדום לאושוויץ. מדוע נבחר יום זה? (הדיון יהיה קצר. בעמ' 8 תחת "סיכום" יש הרחבה
למורה, ובעזרתה יוכל המורה לסכם את הדיון.)

עבודה בקבוצות

מה המצוה ה' החלטת האו"ם?
האם החלטתה טובה אך ורק לעם היהודי?

כדי לפתח את הדיון, נקרא ונלמד תקציר של החלטת האו"ם.
התלמידים יחולקו לקבוצות עבודה קטנות. המורה יחלק לתלמידים כרטיסיות, ובהן שלושת
הסעיפים. כל קבוצה תצטרך, במשך כעשר דקות, לדון ולהחליט מהם עיקרי החלטת האו"ם ובמה
חדשנותה.

רטיסיות לקבוצות

לפניכם שלושה סעיפים מרכזיים בהחלטת האו"ם הקובעת שיום 27 בינואר יהיה יום הזיכרון הבינלאומי להנצחת קרבנות השואה:

1. האו"ם מעודד את המדינות החברות לפתח תכניות לימוד שישפיעו על הדורות הצעירים ללמוד את לקחי השואה כדי למנוע פשעים בעתיד.

2. האו"ם דוחה כל ניסיון שהוא להכחיש הכחשה חלקית או מלאה את העובדה שהשואה היא אירוע היסטורי.

3. האו"ם מגנה כל תופעה שהיא של חוסר סובלנות דתית, מעשי גזענות ואלימות נגד קבוצות אתניות או דתיות.

כמה החלטה זו חדשנית?

דיון במליאה

מה יש בהחלטה?

מה החידושים בה?

לאילו תחומים היא מתייחסת?

למה לדעתכם התקבלה ההחלטה באו"ם על יום הזיכרון הבינלאומי לשואה דווקא עכשיו, עישן, שישן, אנה אחריו השואה?

לאחר שראינו מה **תוכנה** של ההחלטה, נשאל מה **חשיבותה** לאדם בחברה המודרנית.

עבודה בקבוצות

כל קבוצה תקבל כרטיסיית עבודה, ובה מקור ושאלת סיכום זהה:

עדות/ דן פגיס

לא לא: הם בהחלט
היו בני אדם: מדים, מגפים
איך להסביר. הם נבראו בצלם.

אני הייתי צל.
לי היה בורא אחר.

והוא בחסדו לא השאיר בי מה שימות.
וברחתי אליו, עליתי קליל, כחול,
מפויס, הייתי אומר: מתנצל:
עשן אל עשן כל יכול
שאין לו גוף ודמות

האם השואה יכולה להמציא אותנו על טבע הארץ?

אלי ויזל מספר על הגעתו לאושוויץ:

“אסיר אחד קרב אלינו [...] 'אומלרים, אתם הולכים אל המשרפה.' דומה כי אמר את האמת. לא הרחק מאיתנו פרצו להבות מתוך בור, להבות ענקה. שרפו שם משהו [...] צבטתי את פני: העודני חי? האומנם ער אנוכי? לא יכולתי להאמין בכך. כיצד ייתכן שישרפו אנשים, ילדים, והעולם יחריש?”

מתוך: ויזל א', הלילה, ידיעות אחרונות, ספרי תמד, עמ' 43

האט השואה יכולה להמך אוחנון על טבע הארץ?

את הציור צייר טולקאצ'ב -

צייר וחייל יהודי שהגיע עם הצבא האדום אל אושוויץ עם שחרורו.

האט השואה יכולה להמך אוחנון על טבע הארץ?

'המיפקד', 1944, גואש, פחם וגיר צבעוני על נייר. זינובי טולקאצ'ב (אמן בשורות הצבא האדום). השאלת גב' אנל טולקאצ'בה ומר איליה טולקאצ'ב, קייב.

דיון במכיאה

כל קבוצה תציג את המקור שקיבלה ואת מסקנותיה.

האם השואה יכולה להאריך אותנו על טבע האדם?

להרחבה

החלטת האו"ם קובעת שעל כל אדם בעולם ללמוד על השואה כדי למנוע רצח עם בעתיד. אך כדי לוודא זאת, עלינו גם להבין במה השואה ייחודית.

פרופ' יהודה באואר כתב:

"בפעם הראשונה בהיסטוריה נידונו למוות אנשים אשר היו נצר לשלושה או ארבעה סבים וסבתות מסוימים - במקרה זה יהודיים, רק בשל העובדה שהם נולדו. מעשה זה, ההיוולדות, הוא הוא אשר היה העוון שדינו מיתה, ואשר אותו יש לנקום בהוצאה להורג. דבר כזה עוד לא קרה בשום מקום בעולם. שנית, הייתה חובה להגיע אל כל אדם שמוצאו יהודי באשר הוא ברחבי מרחב ההשפעה של גרמני הנאצית, כלומר ברחבי העולם [...]. רצח היהודים לא כוון כנגד יהודים גרמניים או פולניים או אפילו אירופאיים, אלא נגד כל 17 מיליוני היהודים אשר חיו בכל פזורות עולם של 1939. כל יתר המקרים של רצח עם התרחשו בטרטוריה מסוימת, אם כי לעתים מאוד נרחבת. רצח היהודים היה משהו אשר נהגה לגבי התבל כולה, משהו אוניברסלי".

יהודה באואר, "השואה: המי וחד והאוניברסלי", בתוך: **חינוך לתרבות בחברה רבת-תרבותית - סוגיות בהשתלמויות מורים**, קובץ ט', האוניברסיטה העברית בירושלים, בית הספר לחינוך, המחלקה להשתלמויות מורים, ירושלים 2000. עמ' 161-162.

לדעת פרופ' יהודה באואר, מה מייחד את השואה ממקרים אחרים?
בדומה לה רצח עם שהיין עדיין אהם?
מה המנעות החינוכית של הדברים שכותב פרופ' באואר?
האם היא שונה מהמנעות החינוכית של זיכרון השואה בדומה?

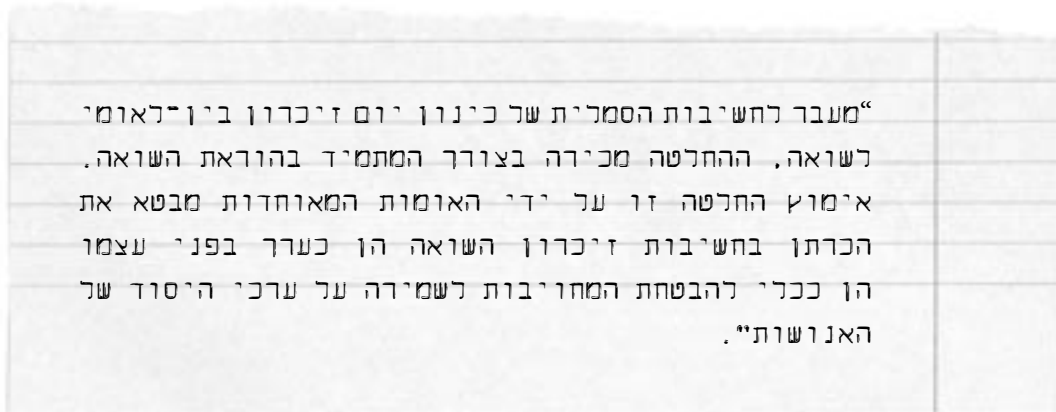
במדינת ישראל יום הזיכרון לשואה ולגבורה הוא יום כ"ז בניסן. לפיכך החליט משרד החינוך להקדיש את 27 בינואר לעיון חינוכי וערכי בהיבטים שונים של השואה ושל משמעותה לעולם כיום. במערכת החינוך ידונו בהיבטים האוניברסליים של השואה תוך עיון מעמיק בייחודיות של שואת העם היהודי ובנושאים של גזענות ושל אנטישמיות.

עצם העובדה ששישים שנה לאחר השואה העולם מחליט כמעט ברוב קולות לעסוק בה, להבינה וללמוד ממנה מלמדת שהשואה חרגה מגבולות השבר של העם היהודי לבדו והייתה לאירוע מכונן בתרבות המערבית המודרנית. השואה מעוררת שאלות רבות בתחומי דעת שונים ומגוונים, החל בהיסטוריה דרך ספרות ואמנות וכלה במדעי ההתנהגות. החלטת האו"ם מאפשרת לכל אדם ואדם בעולם להתכנס ב־27 בינואר לחשבון נפש באשר לערכי יסוד אוניברסליים כמו "לא תרצח" וזכויות אדם, וזאת תוך עיון מעמיק בשואת העם היהודי דווקא.

הרחבה לכורה

מה מנעותה ה'החלטת האו"ם'?
האם ההחלטה חשובה אך ורק לעם היהודי?

בתגובה על החלטת האו"ם אמר יושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו**:

בהחלטתו למעשה הביע האו"ם הזדהות עם קרבנות השואה. בשואה ניחתה על העם היהודי מכה שכמעט הכריעה אותו – כשליש מהעם היהודי הושמד, קהילות שלמות אבדו ואינן, ועולמות של תרבות, רוח, הגות, יצירה ותורה נמחו באחת מעל פני האדמה. בשואה התערער האמון בשוויון בני האדם ובזכותו של כל אדם לחיים והופר הצו האוניברסלי העתיק "לא תרצח". השואה התרחשה במרכז התרבות המערבית, וחוללו אותה בני אדם לשכניהם שחיו עמם מאות בשנים.

משמעותה של החלטת האו"ם היא אפוא כי השפעת השואה לא פחתה ולא התעמעמה. העולם עדיין מחפש את הדרך לזכור את הטרagedיה האנושית ואת קרבנותיה ולהבטיח שהשמדת עם שוב לא תוכל להתרחש.

אדום נבחר דווקא יום כניסת הצבא האדום לאושוויץ ליום הזיכרון הבינלאומי לנחמת קרבנות האו"ם?

27 בינואר הוא יום שחרור אושוויץ.

באמצע ינואר 1945 פתח הצבא הסובייטי במתקפה והתקדם לכיוון קרקוב ואושוויץ. הנאצים פתחו בנסיגה חפוזה ב-18 לינואר. 58,000 האסירים, רובם יהודים, נשלחו אל מחוץ למחנה אושוויץ ב"צעדות המוות". רוב הצועדים נהרגו בצעדה, אחרים נרצחו כבר לפני צאתם את המחנה. בשעות אחר הצהריים של 27 בינואר נכנסו חיילי הצבא האדום לאושוויץ. הם מצאו במקום 7,650 אסירים חולים ותשושים וגופות של כ-600 אסירים שרצחו הנאצים שעות ספורות לפני שחרור המחנה. הנסיגה החפוזה שנכפתה על הגרמנים לא אפשרה להם לסלק את אחרוני האסירים ולצרפם ל"צעדות המוות". הם גם לא הספיקו לרוקן את מחסני החפצים שנבזזו מהקרבנות: הסובייטים מצאו במחסני אושוויץ 350,000 חליפות גברים, 837,000 מערכות בגדי נשים, רבבות זוגות נעלים ו-7.7 טונות שער אדם בשקיות נייר ארוז למשלוח.

בעשורים שלאחר השחרור היה אושוויץ לסמל בשל ממדי הרצח שהתרחשו בו ובשל מספרם הרב של האסירים בני לאומים רבים שעברו במחנה. אושוויץ הייתה בית הקברות הגדול ביותר בתולדות האנושות. מספר היהודים שנרצחו בתאי הגזים של בירקנאו הוא כמעט 1.2 מיליון – גברים, נשים וטף. כמעט רבע מכלל היהודים שנרצחו במלחמת העולם השנייה נרצחו באושוויץ. מ-405,000 האסירים הרשומים שקיבלו את מספרי אושוויץ שרדו רק כ-65,000. על פי האומדנים, לפחות 1.5 מיליון בני אדם נרצחו במרכז הרצח בבירקנאו.

למה התקבלה ההחלטה באו"ם ליום הזיכרון הבינלאומי לנחמת קרבנות השואה דווקא כיום, יום הנתיב האנושי?

ההחלטה על קביעת יום זיכרון בינלאומי נתקבלה בתקופה שבה אנו עדים לשתי תופעות סותרות: מצד אחד הגברת המודעות לשואה וניסיון של יחידים ושל קבוצות במדינות שונות באירופה להתמודד עם עברן ומצד אחר גל אנטישמיות ואנטי-ישראליות מתחדש ומאיים. מצד אחד ככל שעובר הזמן מאז השואה, המודעות אליה גדלה – על כך מעידה החלטת האו"ם שיום 27 בינואר יהיה יום הזיכרון הבינלאומי. ההחלטה נשענה על העובדה כי שלושים ואחת מדינות קבעו יום זיכרון מיוחד להנצחת קרבנות השואה. (מרביתן קבעו את יום 27 בינואר). עשרים וארבע מדינות חברות כיום בכוח משימה בינלאומי מיוחד שנוסד בשוודיה ופועל לקידום הוראת השואה, הנצחתה וחקרה בארצות האלה. גופים בינלאומיים רבים, ובכללם מועצת אירופה,

הצביעו גם הם על הצורך לציין יום זיכרון מיוחד לשואה. על המודעות לשואה ועל מקומה של מדינת ישראל בהנצחתה מעידים גם עשרות ראשי המדינות אשר הגיעו לחנוכת המוזאון החדש ביד ושם בירושלים בשנה שעברה.

מצד אחר החלטת האו"ם חשובה היום במיוחד מפני שהאנטישמיות מרימה שוב את ראשה, וכן לנוכח פעולות חמורות של הכחשת שואה. אף שעדיין מדובר במיעוט מבוטל בשוליים הסהרוריים של החברה המודרנית, אל לנו להקל ראש בתופעות אלו. מדינת ישראל והעולם המודרני כולו צריכים לתת את דעתם למיגורן.

מעבר לחשיבות הסמלית של כינון יום זיכרון בינלאומי לשואה, ההחלטה מכירה בצורך המתמיד בהוראת השואה. החלטה זו של האומות המאוחדות מבטאת את הכרתן בחשיבות זיכרון השואה הן בהיותו ערך בפני עצמו הן בהיותו כלי להבטחת המחויבות לשמירה על ערכי היסוד של האנושות.

מצורפים להלן קטעים ממאמרו של פרופ' באוור: "השואה: המיוחד והאוניברסלי", בתוך: חינוך לתרבות בחברה רב תרבותית – סוגיות בהשתלמויות מורים, קובץ ט', האוניברסיטה העברית בירושלים, בית הספר לחינוך, המחלקה להשתלמויות מורים, ירושלים 2000.

השואה: המיוחד והאוניברסלי | יהודה באוור

האם למדנו משהו? בני האדם למדים נדירות מן ההיסטוריה, וההיסטוריה של הנאציזם לא יצרה שום חריג בזה. גם את ההקשר הכללי לא השכלנו להבין. בבתיהספר שלנו אנו לומדים, למשל, על אודות נפוליון ועל אודות האופן שבו ניצח בשדה הקטל באוסטרליץ. האם הוא לבדו הצליח לנצח שם? ואולי בכל זאת סייע עוד מי בידו? אולי היו אלה כמה אלפי חיילים? ומה היה על משפחותיהם של החיילים שמתו, ומה היה על הפצועים מכל הצדדים הלוחמים ועל אנשי הכפרים אשר כפריהם נהרסו; ועל הנשים אשר אונסו; ועל הרכוש והטובין אשר נשדדו? עדיין מלמדים אנו על אודות המצביעים על אודות המדינאים ועל אודות הפילוסופים. אנו נמנעים מלהכיר בפנים האפלות של דברי הימים – ברצח ההמונים, בייסורים, בסבל – אשר זועקים אלינו מתוך תולדות האדם כולם. אנחנו חירשים ליבבותיה של קליאו, אלת ההיסטוריה. עדיין אין אנו מבינים כי אין ביכולתנו להילחם נגד הנטייה שלנו לחיסול הדדי, בלא שנילמד ובלא שנלמד על אודותיה ובלא שנפנים את העובדה כי בן האדם הוא היונק היחיד אשר מסוגל לחסל באופן המוני את בני מינו שלו [...]

כל זה היה לפני כמעט 60 שנה. ניתן היה לחשוב כי כבר מזמן היה צריך למתוח את קו הסיום המפורסם, וכי העניין ברצח עם ספציפי זה יפוג לאיטו. והנה, קרה ההפך – לא חולף כמעט שבוע מבלי שיופיעו ספרים, רומנים, זכרונות על השואה, ואשר לא עולים בו דיונים מדעיים, או מועלים מחזות תאטרון או שירה, או מוקרנים סרטי טלוויזיה או סרטים אחרים ועוד רבות כיוצא באלה. חלק לא מועט מן החומר הזה, ייתכן שהוא "קישש", אולם יש גם הרבה דברים בעלי ערך בתוך זה. ואז שוב נדרשים לשאלה: מדוע? מדוע השואה היא המעוררת את העניין המרכזי ולא קמבודיה, בני ה"טוטסי", בוסניה, הארמנים, הילדים של צפון אפריקה?

ראשית, אינני משוכנע לחלוטין כי תשובתי לשאלה מאוד מרכזית זאת, תהיה נכונה יותר מכל תשובה אחרת, ולמרות זאת ברצוני להגיש להם. אינני מאמין כי הסדיום והברוטליות אשר בהם התעמרו בקרבנות הם הסבר מספק. הסבל, הכאב והייסורים אינם ניתנים להשוואה. פרסמתי באנגלית עדות מן התקופה, של צעניה – סינטי, איה אר איבדה את בעלה באושוויץ וראתה במו עיניה את שלושת ילדיה גוועים למוות. כיצד ניתן להשוות זאת עם האסון שקרה ליהודי, או לאיכר רוסי, או לאחד מבני ה"טוטסי", או לאיש מאנשי חמאר מקמבודיה? הרי לא ניתן לומר כי רצח המוני אחד היה טוב או יותר גרוע מרצח המוני אחר, כי בן אדם אחד סבל יותר מן אדם אחר. שקילה כזאת מקוממת. אם כך, האם הברוטליות והסדיום הם המייחדים את השואה? אכן כן, גרמניה הנאציונל-סוויאליסטית הוסיפה כהנה וכהנה לרפטואר העצוב הזה, אולם בברוטליות לא היה משום חידוש בהיסטוריה, ואולי המיוחד מצוי בעובדה כי רצח ההמונים בוצע מטעם המדינות על-ידי טכנולוגיה מודרנית ויסודיות פקידותית! אינני חושב כך. רצח העם אשר בוצע בארמנים הוצא

אל הפועל באמצעים הטכנולוגיים אשר היו זמינים באותה תקופה. גם הנאצים עצמם ביצעו את אשר פשעו נגד הפולנים ונגד בני ה"רומא" (הצוענים) באותם אמצעים עצמם אשר בהם הם השתמשו נגד היהודים.

לא, אני חושב כי התשובה מצויה במקום אחר. בפעם הראשונה בהיסטוריה נידונו למוות אנשים אשר היו נצר לשלושה או ארבעה סבים וסבתות מסוימים – במקרה זה יהודיים, רק בשל העובדה שהם נולדו. מעשה זה – ההיוולדות, הוא הוא אשר היה העוון שדינו מיתה, ואשר אותו יש לנקום בהוצאה להורג. דבר זה עדיין לא קרה בשום מקום בעולם.

שנית, הייתה חובה להגיע אל כל אדם שמוצאו יהודי באשר הוא ברחבי מרחב ההשפעה על גרמניה הנאצית, כלומר ברחבי העולם, אשר הרי מחר אמור יהיה להיות שייך "לנו" – ישירות או על ידי בעלי ברית. רצח היהודים לא כוון כנגד יהודים גרמניים או פולניים או אפילו אירופאיים, אלא נגד כל 17 מיליוני היהודים אשר היו בכל פורות העולם של 1939. כל יתר המקרים של רצח עם התרחשו בטריטוריה מסוימת, אם כי לעתים מאוד נרחבת. רצח היהודים היה משהו אשר נהנה לגבי התבל כולה, משהו אוניברסלי.

שלישית, האידאולוגיה. רבים מבין עמיתי ניתחו את המבנה של הנציון, את הביורוקרטיה שלו, את היום-יומיות בפעולת מכונת ההשמדה. כל זה אכן מאוד נכון. אולם מדוע אותם בירוקרטים אשר באותם אמצעים עצמם הובילו ילדי בית-ספר גרמניים לקייטנות הקיץ ואת היהודים למחנות המוות, עשו את הדבר השני? מדוע זה רצחו יהודים דווקא ולא את כל בעלי העיניים הירוקות אשר ניתן היה לשים עליהם יד? לא מתקבל על דעתי לתרץ את הדבר על-ידי מבנים חברתיים, יהיו אלה חשובים ככל שיהיו. המוטיבציה הייתה אידאולוגית. האידאולוגיה הגזענית-אנטישמית הייתה התוצאה ההגיונית של גישה אירציונלית, גישה אשר הייתה מין מוטציה דמוית סרטן של האידאולוגיה הנוצרית-אנטישמית אשר הכפישה את היחסים בין הנוצרים ליהודים באלפיים השנה האחרונות.

האנטישמיות הנאצית הייתה אידאולוגיה גרידא עם התייחסות מינימלית אל המציאות. היהודים הואשמו בקשירת קשר עולמי – רעיון שמקורו בשנאת היהודים של ימי הביניים – בה בשעה שבמציאות לא היו היהודים מסוגלים להגיע לאיחוד ביניהם, אפילו באופן חלקי. בנינו לבין עצמנו, אפילו היום אין הם מסוגלים לכך. קשר קונספירטיבי היה אכן קיים, אולם הוא לא היה יהודי אלא נאציונל-סוציאליסטי.

היהודים הואשמו הן בכך שהם מסיתים מהפכניים והן בכך שהם קפיטליסטים. זאת אומרת: השנאות השונות הושחו על מכה אחת. רובם של היהודים לא היו בבעלותם לא טריטוריות ולא עצמה צבאית. לא הייתה בשליטתם כלכלה לאומית – ולו מן הסיבה לא היו כל ישות קורפורטיבית – הם היו חברים, כיחידים, במסגרת קהילות דתיות/אתניות קטנות, שקיימו את מסורותיהן בעימותים הדדיים של פרשנויות שונות, או כאגנסטיקונים וכאפיקורסים, וכלל לא השתייכו לקהילות.

בכל המקרים האחרים של רצח עם המוכרים לנו, היה המוטיב מציאותי במידה זו או אחרת, כמו למשל ברצח הארמנים שם הייתה קיימת מוטיבציה לאומנית, או ברואנדה, למשל, שם המאבק על השליטה ועל האדמות הוא הקובע. במקרה של השואה, מבוססת האידאולוגיה של רצח עם, בפעם הראשונה בהיסטוריה, על פנטזיה צרופה.

ניתן היה למנות עוד מרכיב רביעי בין המאפיינים חסרי התקדים של השואה: יכול להיות שלא נאצים הם אשר המצאו את מחנה הריכוז, אולם הם הביאו אותו לכדי פיתוח חדש לגמרי. אל לנו לזכור רק את הרצח והסבל במקומות התופת הללו, אלא לעסוק בפסגות תורת ההשפלה. בניסיון לערטל בני אדם מצלם האנוש שלהם, על-ידי כך ששולטים בהם על ידי ניצול הצרכים הפיזיולוגיים שלהם. אין תקדים לזה בתולדות האנושות. כל זה לא קרה רק ליהודים, אולם היו אלה היהודים אשר עמדו על המישורת העמוקה ביותר של התופת. מה שהנאצים השיגו על-ידי כך, לא היה הסרת צלם אנוש מן היהודים, אלא הסרתו מעל עצמם, כי על-ידי כך הם העמידו את עצמם על המדרגה הנחותה ביותר של האנושיות [...]

חוסר התקדים אשר בשואה הוא הדבר אשר, כך אני סבור, מתחילים להבין בכל רחבי תבל. כאן התרחש רצח עם מיוחד לחלוטין במינו – טוטלי, גלובלי, אידאולוגי לגמרי. אפשר שהוא יתרחש שוב. בוודאי לא באותה מתכונת בדיוק, אבל במתכונת דומה, אולי אפילו דומה מאוד, ואין בידי לומר לכם מי ימלא בפעם הבאה את מקום היהודים ומי ימלא את מקום הגרמנים.

האיום הזה אוניברסלי, אולם הוא קשור באופן ספציפי מאוד עם היהודים, מכיוון שהוא מבוסס על ניסיון השואה. הספציפי והאוניברסלי אינם ניתנים להפרדה. דווקא הקיצוניות אשר בשואה היא היא המאפשרת את ההשוואה עם מקרים אחרים של רצח עם, היא המאפשרת להציג את השואה כהתראה. היא הרי כבר הועתקה, לא באותה מתכונת אבל במתכונת דומות. האם יש להתעלם מן ההתראה? האם צריכה השואה לשמש תקדים בעבור כאלה השואפים לעשות לאחרים מה שנעשה בשואה?

איך יכלו הדברים להגיע לידי כך? אני חושב שיש להנות במסורת אשר הגיעה אלינו מקדמת דנא, ואשר כלולה בספר שמקורו אצל אבותיי. שם נאמר כי יכול האדם לבחור בין טוב לרע, בין החיים למוות. פירושו של דבר, כמובן, כי הוא יכול לבחור בשניהם, כי שני הדברים קיימים בתוכו – האלוהים והשטן, או אם נתבטא באופן מודרני: כי גם התאוה

לחיים וגם ההתאוות למוות – של עצמו או של אחרים, נמצאים בתוכנו. בנסיבות מסוימות מסוגלים אנו להיות כאייכמן או להיות מצילי נרדפים [...]

היסטוריון, לטעמי הוא כזה אשר לא רק מנתח את ההיסטוריה, אלא גם כזה אשר מספר סיפורי אמת. מכיוון שכך, רוצה אני לספר. בראדום אשר בפולניה חייתה אישה אחת עם שני בניה. בעלה עלה בשנת 1939 לארץ ישראל על מנת להכין את הדרך לעלייתה של כל המשפחה. המלחמה ביתקה את המשפחה לשניים האב הפך להיות אורח פלשתינה וניסה להציל את משפחתו עלידי חילופין תמורת מתיישבים גרמניים בארץ ישראל.

בחדש אוקטובר של שנת 1942, בעת שהאישה כבר ידעה מה צפוי לה ולילדיה, היא זומנה עלידי איש גסטפו להתייצב במפקדתם באומרו כי היא אמורה להיות מוחלפת. היה עליה להופיע במשרדו עם שני בניה בתוך שעה אחת. כן, ענתה האישה, אולם בני הבכור עובד מחוץ לגטו. היא שאלה איך היא תוכל להזעיק אותו. בעיה זאת לא עניינה אותו, ענה לה איש הגסטפו. עליה להתייצב בתוך שעה. והיה ולא! האישה הייתה מיואשת. האם עליה ועל בנה הצעיר לחלוק את גורלו המר של בנה הבכור? או אולי עליה להציל את עצמה ואת בנה הקטן? באותו רגע הופיעה שכנתה של האישה ואמרה לה: ראי, הרי את לא יכולה להציל את בנך. קחי תחתיו את בני שהוא בן גילו. הלומת בכי התייצבה האישה בפני הגרמנים ואתה שני הילדים. ביום 11 בחדש נובמבר של שנת 1942 היא הגיעה לחיפה. שני הבנים היו ברבות הימים לאורחים מובילים בישראל ולהם ילדים ונכדים.

האישה המעיטה מאז לדבר. היא הייתה אישה גאה ולא רצתה לחיות על רחמיהם של אחרים. עד לסוף ימיה היא ניהלה קיוסק קטן מול בית הכנסת הגדול ברחוב אלנבי בתל-אביב. אומרים עליה כי הייתה ניצולת שואה. האם באמת היא שרדה את השואה? אינני בטוח בכך.

השואה, אך גם כל הדברים המזויעים האחרים אשר עוללו הנאציזם-סוציאליסטים, מצביעה לא רק על כל הרע אשר בני אדם מסוגלים לעולל, אלא גם, לגמרי בשוליים, על ההיפך – על הטוב. אוסקר שינדלר הפך להיות, בעקבות סרט הקולנוע הידוע, לדמות שנויה במחלוקת. אולם כאשר מסירים את המיתוס, נשאר משהו. שינדלר לא היה רק חבר מפלגה, אלא גם מרגל, רודף שמלות, שתיין, נצלן חסר מעצורים, שקרן. קשה למצוא אדם אשר יכולים לייחס לו מאפיינים שפלים יותר, והנה הוא הציל את חייהם של יותר מאלף בני אדם ועוד עשה זאת תוך כדי כך שסיכן את עצמו. הוא נשא על כפיו, באופן אישי, כך אומרים, עובדי כפייה יהודיים, חולים אנושים וגוססים מתוך רכבת קפואה על מנת לנסות להציל את חייהם. הוא לא היה חייב לעשות זאת, אבל הוא עשה זאת. הוא נסע לבודפשט להזהיר את היהודים שם מפני השואה. הוא לא היה חייב לעשות זאת, אבל הוא עשה זאת. מדוע? מפני שהוא היה בן אנוש ועד כמה שהיה רע – היה גם טוב [...]

וכך שב אני אל הסוגיה, אם למדנו משהו. נדמה כי מעט למדי. אולם התקוה עדיין קיימת, גם בתוככי העם מוכה הטראומה שאני שייך אליו. הנבחרים הדמוקרטים בכל רחבי העולם בייחוד האירופאים שבהם, ובאופן מיוחד הגרמנים נושאים באחריות מיוחדת.

מה שהתרחש ברואנדה או בבוסניה, שייך לתרבות של כולנו. להיזכר בגלל זה, בשואה, זהו רק צעד ראשון. ללמוד וללמד את השואה ואת כל מה שקרה במלחמת העולם השנייה מבחינת גזענות, מבחינת אנטישמיות ומבחינת שנאת זרים – זהו הצעד האחרון השני. במהלך הצעד הזה נמצאים יהודים וגרמנים, במעין תלות הדדית. אין הגרמנים יכולים לבצע את משימת הזיכרון בלעדינו, ואנו, מצדנו, חייבים להבטיח את עצמנו כי במקום הזה, ממנו נבעה השואה, קמה, על חורבות העבר, ציוויליזציה ישנה-חדשה, הומנית, טובה יותר. עלינו ביחד מוטלת אחריות מאוד מיוחדת כלפי האנושות כולה. יש אולי עוד צעד נוסף אחד. בספר אשר על אודותיו כבר דיברתי כתובים עשרת הדיברות. אולי כדאי שנוסיף עליהן עוד שלוש דיברות נוספות. "לא תהיה מבצע, לא אתה ולא בניך ולא בני בניך", "לא תהיה קרבן, לא אתה ולא בניך ולא בני בניך"; "לא תהיה, בשום פנים ואופן, לא אתה ולא בניך ולא בני בניך לעולם, משקיף סביל לרצח המונים". אנו תקוה כי לעולם לא יישנה הדבר דמוי השואה.

כתיבה
ענבל קויטי ברדוב, יעל פרידמן ריצ'לר
ייעוץ
שולמית אימבר, שרה וידר, מיכאל ירון
עריכה לשונית
פנינה לוי
עיצוב והדפסה
ארט פלוס, ירושלים
הוצאה לאור
משרד החינוך, מח' פרסומים

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך וליד ושם
ירושלים, התשס"ו – 2006